

NĀRODNĀ BIBLIOGRAFICKĀ SLUĀBY

Doc. PhDr. DuĀan KatuĀek, CSc., Katedra knihovnĀtva a vedeckĀch informĀciĀ FilozofickĀ fakulta Univerzity komenskĀho v Bratislave

0 VOD

NĀrodnĀ bibliografickĀ sluĀby sa definujĀ ako sĀbor ĀinnostĀ ktorĀ sĀ zameranĀ na prĀpravu a sprĀstupĀvanie bibliografickĀch zĀznamov v krajine (Vitiello, 1996, s. 97). Patria k tĀm druhom kniĀniĀnĀch sluĀeb, ktorĀ pouĀvateĀskĀ komunita prijĀma ako stabilnĀ a solĀdne etablovanĀ sluĀbu.

1 CHARAKTERISTIKA NĀRODNĀ CH BIBLIOGRAFICKĀ CH SLUĀEB

VĀznamnou zloĀkou nĀrodnĀch bibliografickĀch sluĀeb bola od prvopoĀatkov novĀej bibliografie ĀstrednĀ katalogizĀcia. KnihovnĀci a bibliografi sa z ekonomickĀch a praktickĀch dĀvodov venovali rozpracĀvaniu a implementĀcii Āstrednej katalogizĀcie. VĀasnĀ a ĀplnĀ ĀstrednĀ katalogizĀcia znamenĀ prĀpravu a poskytovanie bibliografickĀch zĀznamov a patrĀ medzi kĀĀovĀ otĀzky v rĀmci kniĀniĀnĀho systĀmu. FungujĀ caĀ ĀstrednĀ katalogizĀcia umoĀuje presĀvaĀ kniĀniĀnĀ zdroje a zamestnancov z internĀch katalogizĀnĀch ĀinnostĀna externĀ sluĀby kniĀnice orientovanĀ na verejnĀ

Medzi prvĀ krajiny, v ktorĀch sa knihovnĀci usilovali o ĀstrednĀ katalogizĀciu a jednotnĀ katalogizĀnĀ pravidĀ patrĀveĀkĀ BritĀnia. V roku 1877, na prvej konferencii britskej knihovnĀkej asociĀcie zazneli hlasy, ktorĀ nastoĀovali poĀadavku tvorby nĀrodnĀho resp. medzinĀrodnĀho katalĀgu. PrvĀ praktickĀ krok vĀak v roku 1901 ukotoĀnila KongresovĀ kniĀnica v USA, ktorĀ zaĀala distribuovĀabonentom katalogizĀnĀlĀstky. V roku 1926 vyuĀvalo sluĀby Āstrednej katalogizĀcie asi 4000 kniĀnĀ a Āspory na katalogizĀcii predstavovali sumu asi 500 000 dolĀrov (Stephensen, 1989, s. 8-26).

ĀlĀou formou poskytovania bibliografickĀch sluĀeb v rĀmci nĀrodnĀch kniĀniĀnĀch systĀmov je tĀĀenĀ nĀrodnĀ bibliografia, prostrednĀctvom ktorej sa bibliografickĀ informĀcie dostĀvajĀ ĀirĀiemu okruhu pouĀvateĀĀov a nie len kniĀniciam.

V dĀsledku uplatĀovania informaĀnej technolĀgie v kniĀniciach vĀak tradiĀnĀlĀstkovĀ ĀstrednĀ katalogizĀcia a tĀĀenĀ nĀrodnĀ bibliografie ustupujĀ ĀĀreniu bibliografickĀch zĀznamov v elektronickej forme.

ZĀkladom nĀrodnĀch bibliografickĀch sluĀeb sa stala akvizĀcia dokumentov, ktorĀ sa podĀurĀĀch zĀsad uchovĀvajĀ v nĀrodnej kniĀnici. CieĀom tĀĀto sluĀeb sa stala prĀrava bibliografickĀch zĀznamov a ich distribĀcia v nĀrodnom kniĀniĀnĀho systĀme. TakĀto poslanie bolo zreteĀne artikulovanĀ na medzinĀrodnej konferencii nĀrodnĀch bibliografiĀa nĀrodnĀch bibliografickĀch agentĀr v ParĀi v roku 1977 (Bell, 1993, s. 29-33), (Bourne, 1994, s. 64-67). Konferencia zdĀraznila okrem inĀho potrebu vĀmeny bibliografickĀch Ādajov na nĀrodnej Ārovni. TĀto tradiĀnĀ paradigma bibliografickĀch sluĀeb v mnohĀch krajinĀch doznieva, napriek tomu, Āe nie vĀdy sa ju podarilo naplnĀi k spokojnosti samotnĀch bibliografov a pouĀvateĀĀov, medziĀnĀm aj kniĀnĀ, ktorĀ boli adresĀmi tĀĀto sluĀeb. Nastupuje paradigma novĀ

ModernĀ paradigmu bibliografickĀch sluĀeb vĀstiĀne sformuloval v roku 1990 P. Lewis, generĀlny riaditeĀOdboru bibliografickĀch sluĀeb Britskej kniĀnice (European, 1991, s. 11-19). PodĀa neho je Ālohou bibliografickĀch sluĀeb zĀstavovanie a distribĀcia sĀbeĀnej nĀrodnej bibliografie a inĀch sluĀeb spojenĀch s pouĀvanĀm sĀborov a databĀz nĀrodnĀch bibliografickĀch zĀznamov popri ĀalĀch autoritatĀvnych bibliografickĀch Ādajoch a katalogizĀnĀch zĀznamoch. TĀto definĀcia zahĀla zĀkladnĀ ĀĀty modernĀch bibliografickĀch sluĀeb. KtorĀ sĀ to:

a) tvorba nĀrodnej bibliografie,

Vitiello, Giuseppe: The Production and Marketing of National Bibliographic Services in Europe. Alexandria, 8(2), 1996.
Stephensen, Andy: The establishment of the British National Bibliography. In Eating the menus. Essays in honour of Peter Lewis. Edited by Ross Bourne. London : British National Bibliographic Service, 1989, pp. 8-26. PodĀa: Vitiello, Giuseppe. The Production and Marketing of National Bibliographic Services in Europe. Alexandria, 8(2), 1996, s. 97.
Bell, Barbara: Reviewing recommendation from the International Congress on National bibliographies, Paris, 1977. International Cataloguing and Bibliographic Control , 22(2), April/June 1993, s. 29-33.
Bourne, Ross: The role of the national bibliographic agency. International Cataloguing and Bibliographic Control , 23(4), October/December 1994, s. 64-67.
European Communities. Commission. National bibliographic services in the European Community : roles and perspectives . Report of a workshop held in Luxembourg, 12 February 1990. Ed. P. Lewis. [Luxemburg] : EC Directorate-General Telecommunication, Information Industries and Innovation, 1991, s. 11-19. (EUR 13284).

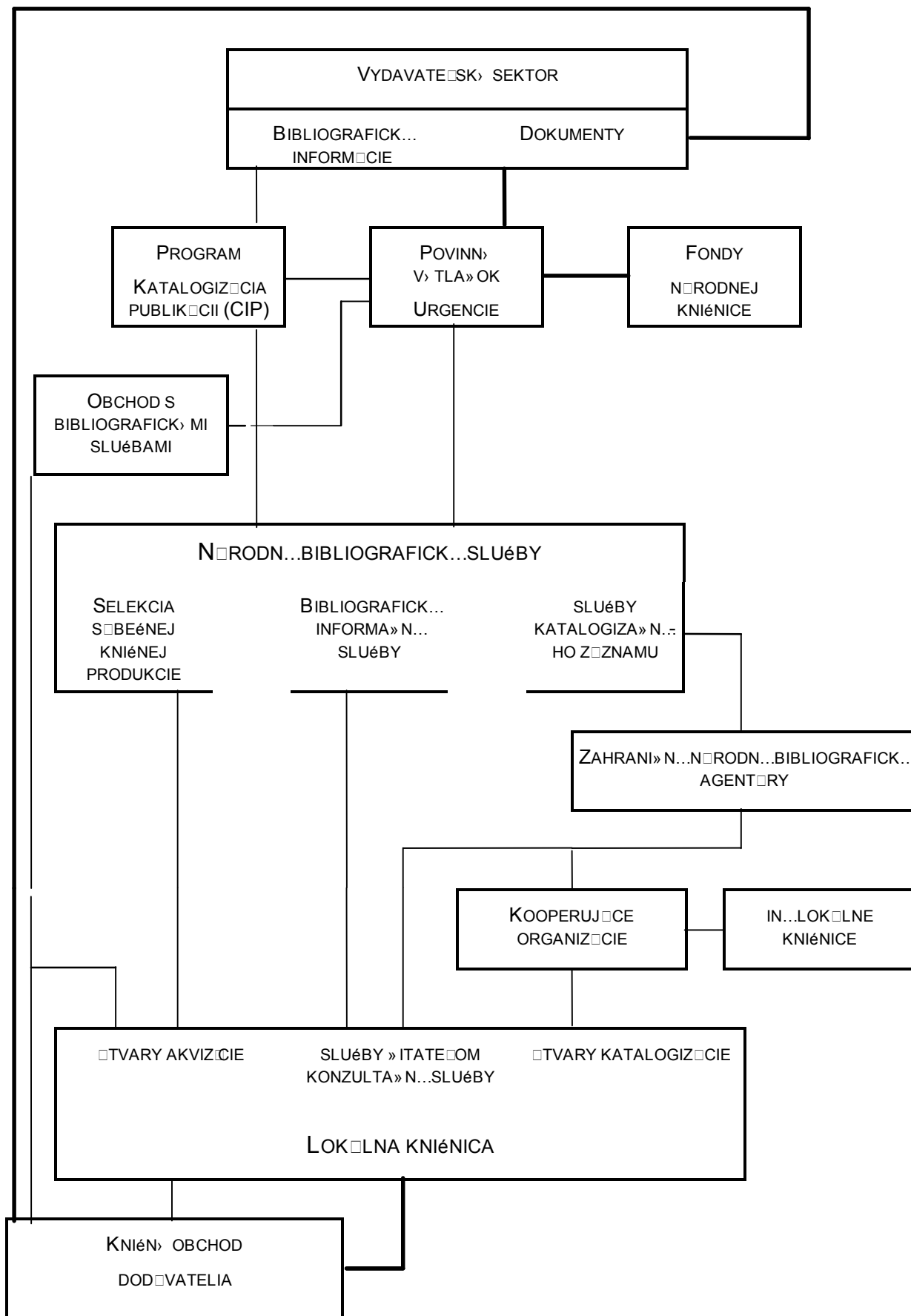
b) možnosť beruť dajov z národnej bibliografie a príprava bibliografických produktov; špecializovaných v stupov pre skupiny klientov (deti, profesionálne skupiny...),

c) práca v sieti, pričom národná bibliografická agentúra funguje ako host vzhľadom k iným klientom - systémom, databázam a súborm, a to buď v internom rámci systému katalogizácie v knižnici, alebo v externom rámci, ktorú predstavuje napríklad súborný katalóg.

G. Vitiello sa domnieva, že vyšie uvedené definície je vhodné doplniť o vzťah systému národných bibliografických služieb o ďalšie dva susedné systémy: vydavateľský sektor a knižnice, s ktorými národná bibliografická služba funguje v totálnej synergii. (1996, s. 98). Komplexný model systému národných bibliografických služieb znázorňuje obrázok. (Lewis, 1991).

Vitiello, Giuseppe: The Production and Marketing of National Bibliographic Services in Europe. Alexandria, 8(2), 1996, s. 98. Národná bibliografická služba v Európe. Podľa: European Communities. Commission. National bibliographic services in the European Community: roles and perspectives. Report of a workshop held in Luxemburg, 12 February 1990. Ed. P. Lewis. [Luxemburg]: EC Directorate-General Telecommunication, Information Industries and Innovation, 1991. (EUR 13284).

Obrázok 1 Komplexný model systému národných bibliografických služieb

3 NĀRODNĀ BIBLIOGRAFIA

TermĀn nĀrodnĀ bibliografia sa pouĀva spravidla na pomenovanie ōpecifickĀho bibliografickĀho systĀmu a cieĀvedome organizovanej a riadenej bibliografickej Ānnosti, ktorĀ v jednotlivĀch ōtĀoch vykonĀvajĀ nĀrodnĀ bibliografickĀ agentĀry, pĀsobiacie ako sĀ Āasti nĀrodnĀch knihĀn.

ZĀkladnĀm cieĀom nĀrodnej bibliografie je registrovaĀ, multiplikovĀ a zverejnenĀ dokumenty (monografie, seriĀovĀ publikĀcie, hudobniny, audiovizuĀne dokumenty, kartografickĀ dokumenty, multimĀdiĀ a pod.) a prostrednĀctvom analyticko-syntetickĀch metodologickĀch postupov pripravovaĀ nich bibliografickĀ informĀcie pre vyuĀvanie v spoloĀenskej praxi.

V nĀrodnĀch bibliografiĀch sa mĀžeme dozvedieĀ, ktorĀ knihy, Āasopisy, hudobniny a inĀ dokumenty boli vydanĀ v danej krajine.

NĀrodnĀ (ōtĀna) bibliografia v zhustenej forme odrĀa materiĀnu a duchovnĀ kultĀru urĀtĀho nĀroda a obĀanov urĀtĀho ōtĀu. Je pamĀou nĀroda a odrazom jeho kultĀrno-civilizaĀnej Ārovne a vĀvoja.

ZĀkladnĀm druhom nĀrodnej bibliografie je sĀ beĀnĀ nĀrodnĀ bibliografia a retrospektĀvna nĀrodnĀ bibliografia.

Do nĀrodnĀch bibliografiĀsa zaraĀujĀ zĀznamy o dokumentoch, ktorĀsa Āzemne, jazykovo, autorsky a obsahom dotĀkajĀ danej krajiny. NĀrodnĀ bibliografickĀ agentĀry sprĀstupĀujĀ ĀtateĀom a pouĀvateĀom diela nĀrodnej bibliografie buĀ v tradiĀnej, papierovej forme alebo vo forme poĀĀtaĀovĀch sĀboroch a na kompaktnĀch diskoch.

NarodnĀ bibliografickĀ agentĀry pĀsobiacie v rĀmci nĀrodnĀch knihĀnĀ tvoria sĀ beĀnĀ nĀrodnĀ bibliografiu na zĀklade povinnĀho vĀtlaĀku, ktorĀ dostĀva nĀrodnĀ knihĀnica.

SĀ beĀnĀ nĀrodnĀ bibliografia je publikovĀ periodicky vo vĀĀoch alebo menĀch intervaloch, registruje a popisuje dokumenty sĀ beĀne s ich vydanĀm alebo bezprostredne po ich vydanĀ (napr. sĀ beĀnĀ slovenskĀ nĀrodnĀ bibliografia).

RetrospektĀvna nĀrodnĀ bibliografia registruje a popisuje dokumenty publikovĀ v uplynulom obdobĀa spravidla starĀie neĀsĀ dokumenty vydĀvanĀ a bibliograficky zaregistrovanĀ v beĀnom. NĀrodnĀ retrospektĀvna bibliografia registruje starĀtlaĀe od toho roku, v ktorom bola v danej krajine vytlaĀenĀ prvĀtlaĀe (FrancĀzsko 1470, DĀnsko 1482, SpojenĀ ōtĀy 1620 atĀ.). PrĀkladom nĀrodnej retrospektĀvnej bibliografie je slovenskĀ nĀrodnĀ retrospektĀvna bibliografia.

3.1 SĀ beĀnĀ nĀrodnĀ bibliografia

SĀ beĀnĀ nĀrodnĀ bibliografia je jednĀm z hlavnĀch druhov vĀeobecnej bibliografie. Pojem zahĀĀa jednak vedecko-vĀskumnĀ a vedecko-organizaĀnĀ strĀnku ōpecifickej bibliografickej Ānnosti a osobitnĀho javu a jednak konkrĀtne bibliografickĀsĀ pisy, ktorĀsa vytvĀrajĀ v rĀmci systĀmov sĀ beĀnĀch nĀrodnĀch bibliografiĀv jednotlivĀch krajinĀch. SystĀmy sĀ beĀnĀch nĀrodnĀch bibliografiĀ tvoria zĀklad celosvetovĀho programu univerzĀnej bibliografickej registrĀcie (UBC - Universal bibliographic control). SĀ pisy sĀ beĀnej nĀrodnej bibliografie sĀ publikovĀ periodicky vo vĀĀoch alebo menĀch intervaloch, registrujĀ a bibliografickĀzĀznamy v nich obsiahnutĀpopisujĀ dokumenty sĀ beĀne s ich vydanĀm alebo bezprostredne po ich vydanĀ (napr. sĀ beĀnĀ slovenskĀ nĀrodnĀ bibliografia). SĀ pisy mĀmĀ vychĀdzaĀnapr. mesaĀne, ōtrvĀroĀne, alebo roĀne, a to v papierovej, okom ĀtateĀnej alebo digitalizovanej, strojom ĀtateĀnej forme.

Predmetom spracovania v systĀme sĀ beĀnej nĀrodnej bibliografie sĀ podĀa stupĀa dĀleĀitosti najmĀtieto Ārovne:

- monografie, seriĀovĀ publikĀcie, oficiĀne publikĀcie;
- tlaĀenĀ hudobniny, kartografickĀ materiĀly, normy, patenty, dizertĀcie, meteriĀly z konferenciĀ vedeckovĀskumnĀ sprĀvy;
- audiovizuĀne dokumenty, nekniĀnĀ materiĀly, poĀĀtaĀovĀsĀ bory, exteritorikĀ.

V niektorĀch systĀmoch sĀ beĀnĀ nĀrodnĀch bibliografiĀsĀ predmetom spracovania aj ĀĀnky z novĀ a Āasopisov.

JednotlivĀdruhy dokumentov sa dostĀvajĀ do systĀmu sĀ beĀnĀch nĀrodnĀch bibliografiĀspravidla na zĀklade zĀkona o povinnom vĀtlaĀku. Predmet spracovania na medzinĀrodnej Ārovni upravujĀ medzinĀrodnĀ odporĀĀania, ako napr. medzinĀrodnĀ konferencia UNESCO o zdokonalenĀ bibliografickĀch sluĀeb (1950) a MedzinĀrodnĀ kongres o nĀrodnĀch bibliografiĀch (1977).

Bibliografick spracovanie dokumentov v s bench nrodnch bibliografich v razne ovplyvňuje medzinrodn program IFLA UBCIM. Zsaden význam majú odporania a konkrtne štandardy, ktorch cieom je zjednotenie spracovateľských postupov a tm uľahčenie medzinrodnej vmeny bibliografickch informciv digitalizovanej forme (UNIMARC, ISBD, normy a štandardy, ktorsa týkajú kodov krajn, kodov jazykov, translitercie, kodovch tabuliek, nosiev informcia mnoh alie). V systme s benej slovenskej nrodnej bibliografie sa pouva ako klasifikan systém Medzinrodn desatinn triedenie. V AIS SNB sa spočiatku (od r. 1976 asi do r. 1991) pouval vlastn program systém MIPS, potom (1990-1995) systém CDS/ISIS. V r. 1995 sa začal pouvasystm ALEPH.

3.1.1 Slovensk nrodn bibliografia na CD-ROM

Počas seminára knininch a informačných pracovníkov INFOS 97, ktor sa konal v aprl 1997 v Jasnej pod Chopkom, Slovensk nrodn kninica - Nrodn bibliografickstav a Albertina icome Bratislava uviedli na trh oakvan CD-ROM Slovensk nrodn bibliografia. Prv disk, ktorý bol distribuovan od apríla 1997, obsahuje viac ako 60 000 zznamov o slovaciknej produkcii kníh od roku 1976 do roku 1997. alie aktualizácie a vydania disku sav prienehu roku 1997 rozširovali aj o zznamy slovaciknych pecinych dokumentov zo série B-J sú benej slovenskej nrodnej bibliografie s retrospektívou od roku 1981. Dôležitou súčasťou bzy dajov na CD-ROM s zznamy o nkoch zo seriov za roky 1978-1997. V roku 1997 sa uvažovalo o mesačných a tvronch prastkoch.

CD-ROM seskou národnou bibliografiou obsahuje kompletn bibliografick produkciu od roku 1983, pričom sa ponúka produkt aktualizovan štyri krát do roka alebo dvanásťkrát do roka.

4 ÚLOHY A FUNKCIE NRODNCH BIBLIOGRAFICKCH SLUEB

4.1 Znižovanie nákladov na katalogizciu

Prvoradou a najdletejou internou lohou bibliografickch slueb je pomczniovanklady na katalogizciu v kniniciach. Na katalogizciu sa v kniniciach vynakladajú znan prostriedky z rozpoov kninc. Náklady pochopiteľne spaj, ak sa jeden dokument katalogizuje mnohonásobne vo viacerých kniniciach. Mnoho kninc nemkvalifikovan person, ktor by bol schopn pripravova poda štandardov a pravidiel bibliografickzznamy minimnej rovne. Medzi ciele bibliografickch slueb patrzniovanie počtu katalogiztorov a sasn zlepenie rovne katalogizcie dokumentov.

Na Slovensku nemáme dostatok spoľahlivých odborných štatistík, o ktorby sme sa mohli opriepri kvalifikovanom odhade nákladov na katalogizciu a viacnsobn katalogizciu v celoslovenskom meradle. Je to zarkajce, pretože vyeslenie finančných nákladov na katalogizciu v projektoch automatizácie je podľa noho názoru jednm z najzvaznejch vnútorných vecných argumentov v prospech informatizácie knižnično-bibliografickch procesov. Napriek tomu sa takýmto argumentom prakticky v projektoch automatizácie  informatizácie v knihovníctve nestretávame.

Kvalifikovan odporania ohľadom zisťovania nákladov na budovanie katalógov a spracovanie dokumentov sú v našej literatúre ojedinela o to vzácnejšie. Jurackova Krištofičová (1997, s. 281-282) uvdzajs odvolaním sa na normu ISO 11620 veobecnzsady zisťovania nákladov na katalogizciu. Pod pojmom náklady (recurrent expenditure) rozumejpeniaze vynaloenna zamestnancov a zdroje, ktorsa vyuvaja uhrádzajú pravidelne.

V Slovenskej nrodnej kninici sa tvoria zznamy vlastnmi silami pracovníkov knižnice. Derivovan katalogizcia sa nepouva. Na tvorbe bibliografickch zznamov sa podieľajú kvalifikovanpracovnci akvizície, katalogizcie a bibliografie. Spracovanie dokumentov je organizovan ako technologick linka. Zznam vznikspsobomnabaovania dajov na kostru záznamu, ktorsa tvorv akvizícii. K tomutozkladuzznamu sa pridvajv katalogizcii alie bibliografickdaje,údaje vtvarech vecnej a mennej katalogizcie a vtvare s benej nrodnej bibliografie. Súčasne sa pridvajajdaje o exemploch, vlastnckedaje a pod. Spracovanie dokumentov sa nachádza v prechodnom obdob s viss implementáciou softveru ALEPH. Dočasne sa naďalej buduja udrvaj popri elektronickej forme ajstkov katalógy. V samotnej katalogizcii sa v roku 1996 skatalogizovalo v

Jurčacková Z. - Krištofičová E.: Organizácia katalógov a metód hodnotenia dokumentografickch informciIn Bulletin spolku slovenských knihovníkov : Materiy z 1. slovenského knihovníckeho kongresu [Nitra, 14.-15. mj 1996]. Ed. Duan Katuk. Ro 7(1996). Bratislava : Spolok slovenských knihovníkov, 1997, s. 281-282.

IISO/DIS 11620 : Information and documentation - Library performance indicators (1997-02-06 rev.)

mennej katalogizácii 4.276 dokumentov, vo vecnej katalogizácii 4.562 dokumentov. Vyhotovali 141 nových zoznamov o nových seriách. Listkov katalogy si vyžadujú zakladanie nových listkov a celkové spravovanie. V tom istom roku sa v generálnom katalogu, mennom štátnom katalogu, v katalogu AVK, vecnom katalogu a katalogu periodík manipulovalo celkom s 50.032 listkami. Celkovo sa do elektronickej formy previedlo v r. 1996 v procese retrokonverzie 3.683 zoznamov a celkovo je skonvertovaných v retrokonverzii 35.000 zoznamov.

Tabuľka 1 Porovnanie nákladov na katalogizáciu v British Library (BL), Biblioteca Nazionale Centrale (BNCF) vo Florencii a v Slovenskej národnej knižnici v Martine (SNK)

	BL	BNCF	SNK ^x
Počet zoznamov	98.276	54.463	70.000
Počet pracovníkov	31	38	25
Počet zoznamov na pracovníka	3.160	1.433	2.800
Mzdy za rok	1.395.000 ECU	7.829.000 ECU	2.250.000 Sk
Cena za zoznam			
priemer	14,18 ECU	14,3 ECU	
národná bibliografia (maximálny zoznam)	33,1 ECU	19 ECU	
minimálna úroveň zoznamu	6,88 ECU		

^x Ceny sú uvedené v ECU v kurze, ktorý platil v roku 1991.

^{xx} V počte zoznamov sú zahrnuté všetky zoznamy v elektronickej forme, ktoré pribudli do bicy za rok. Z počtu 70.000 bolo 5.461 monografických publikácií. Vzhľadom na technológiu spracovania dokumentov a metódu nabávania dajov od akvizície, cez katalogizáciu a bibliografické spracovanie je počet pracovníkov stanovený odhadom.

Na národnej úrovni, teda na celom Slovensku vôbec katalogizáciu nerobí SNK, ale aj Čalšie, najmä univerzitné vedecké knižnice, akademické knižnice, mestské, okresné, krajské a obecné knižnice a dokumentačné strediská.

My sme predpokladáme pre strednú knižnicu, ktorá má knižničný fond cca 1 milión dokumentov sa pre všetky druhy katalogov ročne vyhotovuje cca 10 000 katalogizačných zoznamov v elektronickej forme, s ktorými sa ručne manipuluje (zakladanie do katalogov, zmena listkov, držba katalogov a pod.). Ročne sa musí ručne prepisovať a nahrádzať cca 5 - 6 000 opotrebovaných katalogizačných zoznamov v štátnych katalogoch.

Pri prepočítaní nákladov spojených so zložitým spracovaním dokumentu, sme v roku 1995 odhadli priemerné náklady na 1 katalogizačný zoznam na sumu 51 Sk.

V roku 1996 sme v rámci projektu Model knižničného systému zadali úlohu, ktorá sa nákladov na katalogizáciu. V sledky prieskumu Krištofičovej - Jurčáckovej uskutočneného v roku 1996 v podstate potvrdili náš odhad z roku 1995. Priemerne sa jeden zoznam pripraví za 80 minút a jeho priemerná cena je 44,80 Sk. Autorky uskutočnili prieskum formou rozhovorov. V sledky ukazuje tabuľka.

Slávková, Daniela - Prokop, Igor: [štatistika...]. (štatistická informácia podaná dňa 12.05.1997).

Model knižničného systému. Manažér projektu Dušan Katušek. Grant Nadácie pre občiansku spoločnosť Financovaná Americkou agentúrou pre medzinárodný rozvoj (USAID). Zmluva DN/16; Projekt 9501/133. Riešenie 1996-1997.

Katušek, Dušan: Informatizácia štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici: Návrh projektu. [Martin], 1995. 20 s. - Pracovná materiálu autora.

Krištofičová, Eva - Jurčáková, Zora: Hodnota katalogizačného zoznamu. 1997. 4 s. Rukopis článku.

Tabuľka 2 Nklady na 1 katalogizačn zznam na Slovensku

».	KNIENICA	MINUTY/ZZNAM	CENA/1 ZZNAM
1	OK Spišok Nov Ves	45	26,10
2	SNK MS Martin	150	87,00
3	äVK Bansk Bystrica	74	40,70
4	OK Bansk Bystrica	40	21,20
5	MsK Ruomberok	26	13,78
6	OK Liptovsk Mikulö	78	39,80
7	PK Nitra	60	35,40
8	OK Nitra	60	30,60
9	Kničnica PF Bratislava	116	60,50 75% zahr.lit.
10	UK Bratislava	150	93,00
PRIEMERN...HODNOTY		80 MINUT/ZZNAM	44,80 SK/ZZNAM

Ak by sme chceli vyšli rečnú cenu jedného katalogizačného zznamu v jednotlivých druhoch knižníc, museli by sa do uvedenej sumy premietnu ešte materiálové nklady, rozmnoovanie na kartách, rezanie zznamov na normalizovan formát, ako aj mzdové nklady na právu a základné zznamov do katalógov, plus premietnutie podielu rečných nkladov spojených so zabezpeovaním prevádzky pracovísk, nklady na technológiu a pod.

Vráme sa k vahom o kvantifikácii nkladov na Slovensku. Prevažne čas katalogizačných zznamov sa v rámci psonnosti určitej knižnice tvorv jednotlivých odborných, okresných a mestských knižniciach multiplicitne. Ten istý dokument sa spracáva pre knižničn katalóg niekoľkonosobne. Odhadujeme cenu jedného multiplicitne vyhotoveného zznamu na cca 300 Sk.

Z uvedeného odhadu nkladov na spracovanie dokumentov v knižniciach vypláva, že na budovanie klasických katalógov, ktoré s nevyhnutne pre fungovanie strednej knižnice sa v nej každ rok vynalož minimálne 1, 5 milióna Sk a v öiröom regióne, napríklad v bvalom jednom kraji, približne 10 - 15 miliónov Sk (vyhotovenie, opravy, zakladanie, údržba...). Odhadujeme, že v celoslovenskom meradle sa na katalogizáciu a multikatalogizáciu vynalož približne 30 - 45 miliónov Sk.

Presnejöv počet nkladov na katalogizáciu, vyhotovovanie bibliografických a kartotéčnych zznamov ržných typov knižníc si vyžaduje podrobnejšie ekonomick analýzy. V každom prípade je index nkladovosti na katalogizáciu dostatočn m argumentom na realizáciu projektov informatizácie knižnice a stimulovanie kooperácie knižníc. Pravdaže za predpokladu, že knižnice môžu normálne doplňova svoje fondy o nové dokumenty, majú dostatok prostriedkov na nákup literatúry, a teda je öo spracáva. To s vöak otázky presahujú ce do knižničnej politiky, ktoré nie s predmetom tohto vkladu.

4.2 Organizačn ötruktúra

Dôležitým faktorom pri vyššovan nkladov na katalogizáciu je konkrtna organizačn ötruktúra a technológia spracovania dokumentov. Veimi záležna tom, ö je práca centralizovaná alebo decentralizovaná.

V zšade sa celn örodn bibliografick služba spravidla uskotočuje v rámci örodnej bibliografickej agentúry, ktoré je s časou örodnej knižnice. Örodn bibliografick službu realizujú v örodnej bibliografickej agentúre hlavnö organizačn tvary: a) tvar pre povinné vtaök, ktoré bva časou tvaru akvizície deponitnej knižnice; b) tvar katalogizácie; c) tvar vydvania a marketingu.

Vöimnime si tvar katalogizácie.

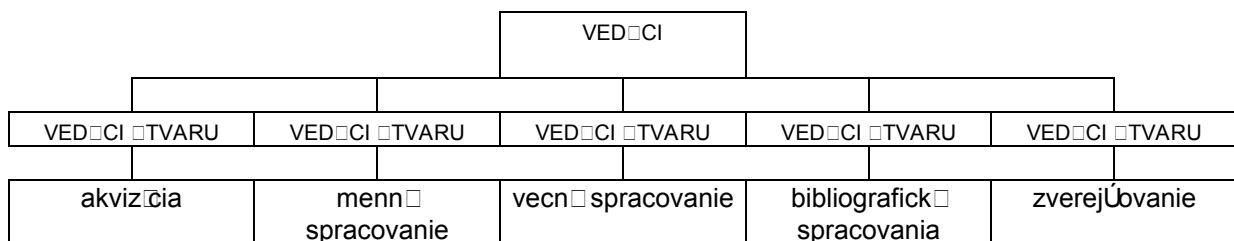
Vöeobecne sa dá povedať že ak katalogizáciu robve k počet samostatných organizačných jednotiek, proces katalogizácie sa spomačuje. Potvrdujú to sksenosti z viacerých krají.

Zavádzanie informačných technológi nastojuje zvaň otázky, ktoré sa t kajú manažmentu informatizovanej knižnice. Ö vöeobecných zšadách manažmentu v knižniciach existuje dostatok literatúry aj u nás. Nepodarilo sa nám vöak njs konkrtné odporčania a modely riadenia tvorby bibliografického zznamu v podmienkach informatizovanej knižnice. Pritom ide o najpodstatnejöiu a

základní vnítrní úloha knihovny, která zásadně podmiňuje úroveň informačního prieskumu a využitosti knihovnyho fondu.

Vo vzáhlých fenoménu informatizácie a organizačnej útruktúry knihovny možno pozorovať zaujímavý jav. Zdá sa totiž, že informatizácia knihovny v našich podmienkach nemá zásadný vplyv na organizačnú útruktúru knihovny. Pretrvávajú starý predinformatizačný tradičný model riadenia. Knihovny zhrútené v projekte CASLIN nie sú výnimkou. Prítomnosť u nás dostupných integrovaných knižnično-informačných systémov tretej generácie, ktoré umožňujú informatizovať prakticky všetky profesionálne procesy v knihovni vrátane manažmentu knihovny ako celku.

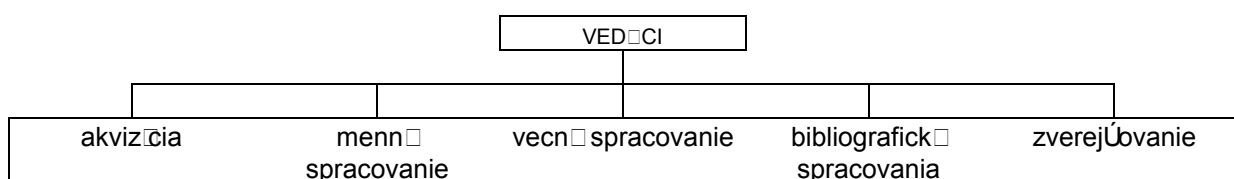
Býva skôr pravidlom, ako výnimkou, že automatizáciu sa snažíme prispôbiť existujúcej organizačnej útruktúre, a prítomne zachová administratívnu autonómiu pracovísk akvizície, vecnej katalogizácie, mennej katalogizácie, bibliografického spracovania a pod. Dominujú sklony k administrovaniu a príznačný je tiež nedostatok kooperatívnosti medzi útvormi, na čele ktorých sú vedúci, ktorí si navzájom rovnocenne a nikto z nich fakticky nie je zodpovedný za celý proces. Múdrou sa síce stretli s argumentom, že v rámci technologickej linky sa dokumentuje cesta dokumentu, jeho odovzdávanie a preberanie z útvoru do útvoru. Je však evidentné, že toto dokumentácia je súčasťou administrácie a nemá priamy vplyv na rýchlosť kvalitu a cenu záznamu.

Obrázok 2 Tradičný model riadenia spracovania dokumentov v podmienkach informatizácie

V tejto hierarchii vedúci vyčleňujú rovne, ktorí je nad vedúcimi útvarov, riadi svojich vedúcich, ale neriadi technologický proces. Je dokonca možné, že vedúci spracovateľských pracovísk patria do úplne iných útvarov vyčleňujú rovne. Vytvára sa tak priestor pre administrovanie, zdĺhavé riešenie praktických problémov, množstvo obštrukcií, nejasné stanovovanie spracovateľských lehôt a pod. Domnievame sa, že tento stav treba zmeniť.

Podstatnou je, podľa nášho názoru, otázka ceny záznamu a rýchlosti vyhotovenia záznamu od dodania dokumentu po jeho sprístupnenie používateľom v lokálnej bázě, v súbornom katalógu alebo v tlačenej forme. Bibliografický záznam je štandardný výrobok, produkt spracovania dokumentu v knihovni. Otázka ceny a rýchlosti kvalitného spracovania patrí medzi najdôležitejšie. Osvojenie si tejto myšlienky môže mať svoj význam. Prítomne sme sa u nás nestretli s tým, že by sa tieto aspekty systematicky a cielene monitorovali, vyhodnocovali, alebo že by boli kritériom hodnotenia kvality a efektívnosti informatizácie spracovateľských procesov. Toto úloha je spoločnou pre všetky útvary, ktoré sa na spracovanie dokumentov podieľajú. V úlohách by organizácia zloženie spracovateľských pracovísk, aby sa celý technologický proces mohol riadiť ako jednotný systém. Na spracovanie dokumentov sa u nás ani v najväčších knihovniach nepodieľa spravidla viac ako 25 pracovníkov. To je útvor, ktorý môže riadiť jeden vedúci. Hierarchia môže existovať vo vnútri troch pracovísk. Je však daný pracovným zaradením a pracovnými nariadeniami pracovníkov. Vedúci takto môže garantovať najlepšie aj plynulú, rýchlu a efektívne fungovanie technologickej linky. Aj voči tomuto návrhu možno namietať, že doterajší pracovníci robia aj iné veci. Otázka však potom znie, prečo to iné nerobia inak? Keďže prvá táto zodpovednosť je najdôležitejšou vecou - včasná, kvalitná a efektívne spracovanie dokumentov, sprístupnenie záznamov ako podmienka na sprístupnenie dokumentov.

Obrázok 3 Netradičný model riadenia spracovania dokumentov v podmienkach informatizácie

S organizáciou práce v súvislostiach s informatizáciou je spojený aj Ťalôš pre slovenskú knižnicu typický prechodný jav. Po nasadení informačnej technológie a po spustení prevádzky technologickej linky knižnice na Ťalej pokračujú vo vyhotovovaní tisíčov papierových katalogizačných listkov. S nesmiernym úsilím musia udržiavať množstvo Ťtatských a pracovných katalogov, vymieňajú listky, doplňujú novú literatúru a pod. Takto sa vlastne tradičná organizačná štruktúra, prispôbená papierovej práci dostáva do konfliktu s požiadavkami na zmeny, ktorú si vyžaduje elektronická. Knižnice paralelne pracujú tradične napriek tomu, že majú k dispozícii nákladnú a efektívnu informačnú technológiu.

Tradičná organizačná štruktúra má pôvod aj v tom, že pracovníci knižnice si nedostatočne uvedomujú možnosti moderných databázových systémov. Naše skúsenosti z ostatných ôtyroch-piatich rokov ukazujú, že spracovatelia sa pri prvých kontaktoch s automatizáciou potrebujú predovšetkým presvedčiť, že počítač dokáže urobiť presne to, čo dovtedy robili manuálne. Veľkú pozornosť pritom venujú otázke, či počítač dokáže zabezpečiť presne takú formu výstupu na papieri, na akú si zvykli predtým. Stačí akoby cieľom informatizácie nebolo tvoriť a sprístupňovať informácie a poznatky z databáz, ale kopírovať neefektívne procesy. Ďalšia naša skúsenosť hovorí, že akonáhle sa knihovníci presvedčia, že počítač dokáže robiť presne to, čo predtým robili ručne, sú ochotní akceptovať efektívnejšie a logickejšie riešenie, ku ktorému navádza samotná informačná technológia a technologická metóda spracovania dokumentov.

Charakter práce sa pri spracovaní dokumentov po zavedení formátov MARC zásadne zmenil. Tradičné rozdeľovanie na katalogizačné a bibliografické spracovanie prestalo mať zmysel. Rovnako delenie zŤznamov na bibliografické a katalogizačné z hľadiska ich štruktúry je málo dôležité. Hlavným nástrojom spracovateľa sa stáva bibliografický formát MARC a formát MARC pre authority. Dominantnou kategóriou nie je na vstupe varieta zŤznamov, ale práca s údajmi - položkami, podpolikami, kľúčmi v štruktúre MARC. V prieskume uŤnedominuje len autor, názov, MDT, predmetové heslo a signatúra. Tieto tradičné prieskumové prvky sú stále na Ťalej zachované. Počítačové spracovanie však umožňuje uskutočňovať prieskum podľa Ťubovoňného reŤazca znakov nachádzajúcich sa v indexovaných položkách, poliach a podpoliach v bŤže údajov a pod.

4.3 Pomoc knižniciam pri akvizícii

Súčasťou kooperácie knižničného a vydavateľského sektora na Slovensku je, podľa nášho názoru, nedostatočne rozvinutá uŤniekoľko desaťročí Celkom uvedomele sme sa snažili o začatie postupnej zmeny tohto stavu pri koncipovaní programu Prvého slovenského knižničného kongresu. Ďalej by mala nasledovať konkrétna kooperácia so Zdrúžením vydavateľov a knihkupcov a spoločným riešením viacerých koncepcií a praktických otázok, ktorých je mnoho, a pre knižničný sektor sú neobýčajne zŤvaňé. V súlade s odporúčaniami programu UBC je napríklad potrebné realizovať Program CIP tak, aby čo najväčšie množstvo kníh vydávaných v určitej krajine malo predbežný bibliografický zŤznam uŤ pri svojom vydaní. Praktickou úlohou spolupráce knižničného a vydavateľského sektora je program CIP (Cataloging in Publication). V júli 1971 zahájila program CIP Congress Library. Spočiatku sa programu zŤastŤovalo 27 vydavateľov a v súčasnosti má okolo 4 000 Ťastníkov. Ročne sa v programe CIP skatalogizuje asi 50 000 dokumentov.

Optimálnou ŤstretovejŤvzŤah je potrebné uŤstliť pri poskytovaní povinných výťažkov nielen pre veľké knižnice, ale aj pre verejnú knižnicu v okresoch, krajoch a mestách.

Rovnakú Ťstretvosť a súčasnosť je potrebné pri riešení ŤzloŤtých problémov copyrightu v súvislostiach s poskytovaním knižnično-informačných služieb. V tejto otázke existuje uŤ nás prŤvne nejasný stav, napríklad pri kopírovaní dokumentov, prehrávaní audiínych a audiovizuálnych dokumentov, pri akvizícii počítačových súborov a iných nepapierových dokumentov. Iným aspektom copyrightu je problém prŤvneho postavenia kooperatívnych zdrúžení knižnice a integrovaných knižnično-informačných systémov, napríklad pokiaľ ide o vlastníctvo počítačových súborov prŤvnickými a fyzickými osobami, práva a povinnosti partnerov a tretích osôb pri výmene a využívaní bibliografických údajov, vzŤahy verejného a súkromného sektora pri výmene bibliografických údajov a pod.

SrnĤk, Jozef: Vydavatelia - knihkupci - knižnice. In: Bulletin spolku slovenských knižovníkov : Materiály z 1. slovenského knižničného kongresu [Nitra, 14.-15. máj 1996]. Ed. Dušan KatuŤĤk. RoĤ 7(1996). Bratislava : Spolok slovenských knižovníkov, 1997, s. 186-192.

Making Cataloging Hum : CIP Celebrates 25th Anniversary. LC Information Bulletin, 55(1996), 15, s. 322-323.

Z hľadiska ochrany a konzervovania dokumentov národného kultúrneho dedičstva by bolo vhodné, aby časnikladu slovenských dokumentov bola vytlačená na deacidifikovaný papier, aby sa neskor na ich záchranu nemuseli vynakladať ďalšie prostriedky.

Bibliografické služby by mali s vydavateľským sektorom dohodnúť intenzívnejšie praktické vzťahy pri informovaní o knihách v tlači. Vydavateľské katalógy kníh v tlači sú veľmi účinným nástrojom efektívnej akvizitnej politiky knižnice. Tieto katalógy môžu slúžiť ako alternatívny zdroj katalogizácie. Pokiaľ je tlačená národná bibliografia vydávaná včas a v plnosti, alebo ak sú prístupné nové bibliografické informácie dostupné v elektronickej forme, môže národná bibliografia rovnako dobre slúžiť ako zdroj dopĺňania knižničných fondov.

Z hľadiska spracovania dokumentov by vydavateľský sektor mal rešpektovať oprávnené požiadavky knižovníkov, aby všetky vydávané dokumenty obsahovali štandardné vydavateľské prvky, ako je správy titulný list, označenie poradia vydania, vydavateľské údaje, dôkladne pripravený tiráž a pod.

4.4 Povinnosť tlače

Predpokladom kvality bibliografických služieb je fungovanie systému povinného vtlačku. V mnohých krajinách je povinnosť vtlačku upravená zákonom.

Na Slovensku sa Zákonom o povinnom vtlačku, platnom od 1. septembra 1997:

upravuje povinnosť vydavateľa periodických publikácií vydavateľa neperiodických publikácií a vtlačbu rozmnožených audiovizuálnych diel odovzdať vtlačku periodickej publikácie, neperiodickej publikácie a rozmnoženiny slovenského audiovizuálneho diela určením prístupným osobám ... (Zákon 212, 1997)

podľa osobitných zoznamov organizácií, ktoré sú vymenované v zákone.

Vydavateľom bezplatne a na vlastné trovy odovzdá určitej organizácii v deň začatia distribúcie 1 alebo 2 exempláre vydania periodickej publikácie a 10 dní od začatia distribúcie neperiodickej publikácie a audiovizuálneho diela podľa špecifikácie v zákone. Okrem toho môže odovzdať jeden exemplár toho istého vydania periodickej a neperiodickej publikácie v elektronickej forme. Spôsob odovzdávania exemplárov v elektronickej forme môže upraviť všeobecne záväzný právny predpis Ministerstva kultúry SR.

Zákon o povinnom vtlačku je dôležitým zdrojom dopĺňania knižničných fondov, hoci v našom zákone sa to priamo neuvádza. Rovnako je základom pre poskytovanie bibliografických služieb a pre bibliografickú registráciu. Inými slovami povinnosť vtlačku priamo súvisí so vznikom a rozvojom bibliografických služieb a budovaním fondu depozitnej knižnice, čo sa však, čiastočne v našom zákone tiež nenachádza.

Podľa zákona je knižnica, ktorá ziskáva povinnosť vtlačku povinná jedine započítať ho, a to v priestoroch knižnice, okrem SNK a UK Bratislava, nie však registrovaní zamestnanci národnej bibliografickej agentúry (UBC). Absentuje teda aspekt kultúrno-historickej a registračno-evidenčnej funkcie povinného vtlačku v spojitosti s bibliografiou. Mimo toho, spomínaný zákon vychádza z prekonanej typografie dokumentov a ich delenia na periodické a neperiodické publikácie, napríklad na zákon č. 81/1966 o periodickej tlači, respektíve zo starej definície neperiodickej publikácie v starom autorskom zákone 35/1965. V zákone sa mala použiť všeobecne uznaná typografia dokumentov vypracovaná v rámci IFLA UBCIM (monografie, seriálové publikácie, kartografické materiály, počítačové systémy, neknižnicové materiály apod.). Aj tento zákon ukazuje nedostatky v roveľ teoretickej prípravy, kompetencie a rozhodnutí subjektov, zodpovedných za knižnicu legislatívu.

4.5 Pomoc pri vyhadzovaní a prieskume

Treba si lohou bibliografických služieb je napomáhať pri bibliografickom prieskume a vyhadzovaní dokumentov a ich poskytovaní. Najlepším tradičným praktickým nástrojom realizácie tejto lohy je súborný katalóg. Práve súborný katalóg umožňuje efektívne uskutočňovať medziknižničné vtlačky a pomáha pri poskytovaní samotných dokumentov, nakoľko sú v ňom informácie o lokáciách dokumentov, teda o tom, kde sa ktorý dokument v danom kooperačnom systéme nachádza, a kde je dostupný pre používateľa.

Ďalšie ciele národných bibliografických služieb sú:

a) príprava autoritatívneho plného bibliografického popisu;

Zákon 212 z 3. júla 1997 o povinnom vtlačku periodických publikácií, neperiodických publikácií a rozmnožených audiovizuálnych diel. In: Zbierka zákonov č. 212/1997, časť 94, s. 1930-1935.

b) úplnosť bibliografickej registrácie podľa odporúčaní UBC

c) včasnosť

d) štandardnosť (rešpektovanie národných a medzinárodných štandardov).

Autoritatnosť úplnosť včasnosť a štandardnosť sú hlavnými kritériami hodnotenia efektívnosti a kvality národnej bibliografie.

5 TECHNOLOGICKÉ ASPEKTY NÁRODNÝCH BIBLIOGRAFICKÝCH SLUŽIEB

Úlohy a ciele národných bibliografických služieb sa nevyhnutne musia uskutočňovať s využívaním informačnej a komunikačnej technológie. Informačná technológia umožňuje najmä:

a) spracovávať bibliografickú informáciu,

b) pripravovať a efektívne rozlíšiť kumuláciu a špecializované štupy,

c) sprístupňovať bibliografickú informáciu z vonkajších informačných zdrojov, nachádzajúcich sa mimo národnej bibliografickej agentúry.

Automatizácia zvyšuje výročné náklady na bibliografiu. Predpokladá špeciálny personál a informačné techniky. Vzrast nákladov, ktorý je spojený so zavádzaním informačných technológií a s nákladmi na komunikáciu sa kompenzuje viacerými výhodami. Je to možnosť zverejňovať sprístupňovať a vymieňať bory bibliografických údajov v rôznych formách, v strojovo čitateľnej forme, na magnetických páskach, na veľkokapacitných disketách, prostredníctvom on-line služieb, prostredníctvom prenosu dát na mikrofiše, a, ak je to nevyhnutné, pripravovať širokú paletu tradičných tlačiarň v štandardnej forme.

V ostatnom štádiu sa populárnou formou sprístupňovania národných bibliografií stáva jej rozširovanie na CD-ROM.

Informačná a komunikačná technológia v bibliografických službách pozitívne vplýva na zmenu obsahu práce bibliografa. Charakter práce bibliografa sa presúva smerom od statickej tvorby bibliografických záznamov k riadeniu výmeny bibliografických údajov a k navigovaniu používateľov v informačnom priestore v bázach údajov národnej bibliografickej agentúry a v súbornom katalógu, v lokálnych sieťach (OPAC) a globálnych sieťach, ako je Internet a WWW.